

Dr hab. Mirosław Kłusek

Kraków dn. 15 listopada 2016

Pogłębione badania nad definicją nieruchomości ziemskiej w świetle odwołań właścicieli ziemskich lub ich spadkobierców prawnych od decyzji administracyjnych w sprawach dotyczących podpadania majątków ziemskich pod przepisy dekretu PKWN (ze szczególnym uwzględnieniem materiałów znajdujących się w zasobach Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych, Wojewódzkich Urzędów Ziemskich oraz Urzędów Wojewódzkich).

Wstęp

Badania nad pojęciem „nieruchomości ziemskiej” stanowiącym kluczowe znaczenia dla problematyki związanej z realizacją realizacji dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego (PKWN) z 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy, wykazały konieczność przeprowadzenia badań dotyczących postępowań administracyjnych toczących się w II połowie lat 40 XX wieku w sprawach dotyczących podpadania pod przepisy dekretu PKWN o przeprowadzeniu reformy rolnej nieruchomości nacjonalizowanych na jego podstawie. Kwerendzie zostały poddane odwołania byłych właścicieli ziemskich lub ich spadkobierców prawnych od decyzji administracyjnych w sprawach dotyczących podpadania majątków ziemskich pod przepisy dekretu PKWN. Szczególnym badaniom zostały poddane materiały znajdujące się w zasobach Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych, Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego w Warszawie, Poznaniu, Krakowie i Kielcach oraz Urzędów Wojewódzkich Dział Rolnictwa i Reform Rolnych w Warszawie, Poznaniu, Krakowie i Kielcach.

Poddane analizie odwołania byłych właścicieli nieruchomości ziemskich lub ich spadkobierców prawnych zostały podzielone na kilka grup tematycznych, których one dotyczyły.

I. O niepodpadanie pod dekret

W grudniu 1944 r. spadkobiercy Józefa Rowickiego skierowali podanie do Powiatowego Urzędu Ziemskiego (PUZ) w Węgrowie z prośbą o wyłączenie majątku Marianka w Gminie Prostyń z pod parcelacji¹. W ich opinii, majątek ten o łącznej pow. około 70 ha, w tym użytków rolnych o pow. około 35 ha, zgodnie z dekretem PKWN z 6 września 1944 r. nie powinien podlegać przejęciu na własność Skarbu Państwa.

Wojewódzki Urząd Ziemski (WUZ) w Warszawie do podania ustosunkował się w listopadzie 1946 r.² WUZ postanowił, że nieruchomości ziemskie Marianka i Ewin gminy Prostyń powiatu węgrowskiego własność Józefa Rowickiego i innych o obszarze ogólnym 70,7066 ha, w tym użytków rolnych 37,2574 ha nie podpadały pod działanie przepisu art. 2, ust. 1, pkt. e dekretu PKWN o przeprowadzeniu reformy rolnej. Decyzja ta została podjęta w oparciu o: plan pomiarowy, sporządzony przez mierniczego PUZ w Węgrowie; akt notarialny z 1938 r.; opis majątku z października 1944 r. Z tych materiałów wynikało, że folwark „Marianka” i folwark „Ewin” liczyły łącznie 70,7066 ha, w tym użytków rolnych 37,2574 ha, lasów 24,9 ha, wód 5 ha. Pozostały obszar znajdował się pod zabudowaniami lub stanowił nieużytki³.

We wrześniu 1948 r. został sporządzony protokół w sprawie wyłączenia nieruchomości ziemskiej Marianka i Ewin spod działania art. 2, ust. 1, pkt. e dekretu PKWN o przeprowadzeniu reformy rolnej⁴. Komisja składająca się z inspektora Urzędu Wojewódzkiego w Warszawie – dział Rolnictwa i Reform Rolnych, przewodniczącego Powiatowej Rady Narodowej, prezesa Powiatowego Związku Samopomocy Chłopskiej oraz Komisarza Ziemskiego poczyniła następujące ustalenia: opierając się na Instrukcjach

¹ Archiwum Państwowe m. st. Warszawy, Urząd Wojewódzki Warszawski Dział Rolnictwa i Reform Rolnych (UWW DR i RR), sygn. 332, Podanie do Powiatowego Urzędu Ziemskiego w Węgrowie, 12 grudnia 1944 r., s.1.

² Archiwum Państwowe m. st. Warszawy, UWW DR i RR, sygn. 332, Orzeczenie Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego w Warszawie, 19 listopada 1946 r., s. 21.

³ Archiwum Państwowe m. st. Warszawy, UWW DR i RR, sygn. 332, Orzeczenie Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego w Warszawie, 19 listopada 1946 r., s. 21.

⁴ Archiwum Państwowe m. st. Warszawy, UWW DR i RR, sygn. 332, Protokół z dnia 16 września 1948 r., s. 24-25.

Klasyfikacyjnych Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych (MR i RR) z dnia 12 grudnia 1946 r. i z 19 lipca 1948 r. oraz w oparciu o pismo MR i RR z 21 lipca 1948 r., jak i również po szczegółowym zbadaniu terenu, Komisja uznała, że granice użytków rolnych, leśnych i nieużytków na gruncie były zgodne z planem nieruchomości ziemskiej Marianka i Ewin wykonanym przez mierniczego PUZ w Węgrowie, za wyjątkiem:

- „1. Części północnej „lasu” o powierzchni „14.4010” – którą należy zaliczyć do pastwisk – 3,8510 ha.
2. „Piaski” o powierzchni „0,6786” są to grunty orne, obecnie zasiane żytem – 0,6786 ha
3. „Piaski” o powierzchni „3,642”, „1,830” i „1,084” są to pastwiska [o pow.] - 0,6556 ha.
4. „Droga” o powierzchni „4,830” jest to prywatna droga do łąk, należy ją zaliczyć do pastwisk 0,4830 ha.
5. „Las” o powierzchni „10.0237” działu II, są to łąki zarośnięte, wykoszone o trawie kwaśnej – 10,0237 ha.
6. „Woda” o powierzchni „2.1410” należy zaliczyć do łąk, za wyjątkiem „Stawu” o powierzchni 1,00 ha – 1,1410 ha.”⁵.

Z obliczeń dokonanych przez Komisję wynikało, że obszar użytków rolnych wynosił, wcześniej podaną pow. 37,77 ha oraz 16,83 ha, które zostały powyżej dodatkowo zakwalifikowane do użytków rolnych. W sumie obszar użytków rolnych został poprawiony na 54,6 ha⁶.

W oparciu o powyższy protokół Urząd Wojewódzki Warszawski Dział Rolnictwa i Reform przeprowadził rewizję w sprawie wyłączenia spod działania postanowień art. 2, ust. 1 pkt. e dekretu PKWN o przeprowadzeniu reformy rolnej, nieruchomości ziemskiej Marianka i Ewin⁷. W orzeczeniu wydanym 9 października 1948 r. Urząd Wojewódzki postanowił uchylić orzeczenie Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego w Warszawie z 19 listopada 1946 r., mocą którego wyżej wymieniona nieruchomość ziemska została wyłączona spod działania dekretu PKWN o przeprowadzeniu reformy rolnej. Następnie uznał, że nieruchomość Marianka i

⁵ Archiwum Państwowe m. st. Warszawy, UWW DR i RR, sygn. 332, Protokół z dnia 16 września 1948 r., s. 24.

⁶ Archiwum Państwowe m. st. Warszawy, UWW DR i RR, sygn. 332, Protokół z dnia 16 września 1948 r., s. 24.

⁷ Archiwum Państwowe m. st. Warszawy, UWW DR i RR, sygn. 332, Orzeczenie Urzędu Wojewódzkiego Warszawskiego Dział Rolnictwa i Reform Rolnych, 9 października 1948 r., s. 26-27.

Ewin podpadają pod działanie przepisu art. 2, ust. 1 pkt. e dekretu PKWN, gdyż zawierała ponad 50 ha użytków rolnych⁸.

Urząd Wojewódzki Warszawski swoją decyzję argumentował tym, iż orzeczenie Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego z 19 listopada zostało oparte na błędnym rejestrze pomiarowym z 1946 r., w którym powierzchnia użytków rolnych wynosiła tylko 37,77 ha. Natomiast zgodnie z inspekcją mającą miejsce w wrześniu 1948 r., powierzchnia użytków rolnych tejże nieruchomości ziemskiej wynosiła ponad 50 ha⁹.

Od decyzji Urzędu Wojewódzkiego Warszawskiego Józef Rowicki odwołał się do Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych¹⁰. Jeszcze przed rozpatrzeniem przez MR i RR prośby Rowickiego o uchylenie decyzji Urzędu Wojewódzkiego Warszawskiego, dokonano inwentaryzacji i przejęcia pod Zarząd Państwowy majątku ziemskiego „Marianka-Ewin”¹¹.

Minister Rolnictwa i Reform Rolnych w orzeczeniu z 5 stycznia 1949 r. utrzymał w mocy orzeczenie Urzędu Wojewódzkiego z 9 października 1948 r. Tym samym nieruchomości ziemskie „Marianka” i „Ewin” stanowiące niepodzielną współwłasność Józefa Rowickiego, Kazimierza Wiązowskiego i Heleny Wiązowskiej na podstawie art. 2, ust. 1, pkt. e dekretu PKWN przeszły nieodwołanie na własność Skarbu Państwa¹².

Kolejne odwołanie z terenu woj. warszawskiego dotyczyło majątku ziemskiego Żurawin Wielki. W czerwcu 1947 r. do Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego w Warszawie wpłynęło odwołanie na przejęcie na cele reformy rolnej majątku ziemskiego Żurawin Wielki położonego w gminie Lisewo, pow. płocki¹³. Majątek ten o łącznej pow. 72 ha został 31 marca 1945 r., w opinii wywłaszczonych właścicieli, nieprawnie przejęty na cele związane z realizacją reformy rolnej. Właściciel nieruchomości ziemskiej Żurawin Wielki, Józef Niekrasin zmarł w 1938 r. pozostawiając sześcioro dzieci i żonę, która była współwłaścicielką tejże nieruchomości. Sukcesorzy uważali, że połowa tej nieruchomości była własnością

⁸ Archiwum Państwowe m. st. Warszawy, UWW DR i RR, sygn. 332, Orzeczenie Urzędu Wojewódzkiego Warszawskiego Dział Rolnictwa i Reform Rolnych, 9 października 1948 r., s. 26.

⁹ Archiwum Państwowe m. st. Warszawy, UWW DR i RR, sygn. 332, Orzeczenie Urzędu Wojewódzkiego Warszawskiego Dział Rolnictwa i Reform Rolnych, 9 października 1948 r., s. 27.

¹⁰ Archiwum Państwowe m. st. Warszawy, UWW DR i RR, sygn. 332, Pismo Józefa Rowickiego do Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych z 24 października 1948 r., 33-34.

¹¹ Archiwum Państwowe m. st. Warszawy, UWW DR i RR, sygn. 332, Protokół z 27 października 1948 r., s. 27.

¹² Archiwum Państwowe m. st. Warszawy, UWW DR i RR, sygn. 332, Orzeczenie Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych z 5 stycznia 1949 r., s. 45-46.

¹³ Archiwum Państwowe m. st. Warszawy, UWW DR i RR, sygn. 320, Podanie Stanisława Niekrasia do Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego w Warszawie, 31 maja 1947 r., s. 4.

wdowy, a druga połowa własnością dzieci. W związku z tym nie przekraczały one z osobna pow. 50 ha użytków rolnych i powinny zostać zwrócone prawowitym właścicielom¹⁴.

W opinii Urzędu Wojewódzkiego Warszawskiego, okoliczność, że współwłaścicielami rozparcelowanego majątku byli sukcesorzy – nie zmieniała podstawy prawnej. Zgodnie z przepisami dekretu PKWN z 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej, na własność Skarbu Państwa przechodziły również nieruchomości ziemskie, stanowiące współwłasność osób fizycznych, jeżeli tylko ich obszar użytków rolnych przekraczał 50 ha¹⁵.

II. Występowanie dzierżawców nieruchomości ziemskich o zwrot inwentarza żywego i martwego, stanowiącego ich własność

W 1948 r. do Sądu Okręgowego Wydział X Cywilny w Warszawie wpłynął pozew o zwrot inwentarza żywego i martwego¹⁶. Piotr Opaliński na mocy aktu notarialnego z kwietnia 1939 r. wydzierżawił od małżonków Szymona i Józefy Hebda stanowiący ich własność majątek ziemski uregulowany w dwóch księgach hipotecznych „Folwark Nowa Iwiczna” i „Folwark Izabelin”, położony w gm. Mogielnica pow. grójeckiego. Zgodnie z umową dzierżawną ta nieruchomość ziemska została wydzierżawiona bez inwentarza żywego i martwego. Opaliński, po sprowadzeniu swojego inwentarza, gospodarzył na tym majątku ziemskim do momentu przejścia go cele związane z realizacją reformy rolnej. Zgodnie z protokołem pełnomocnika Komisarza Ziemskiego w Grójcu z 6 lutego 1945 r., cały majątek ziemski „Folwark Nowa Iwiczna” i „Folwark Izabelin” wraz z inwentarzem żywym i martwym został przejęty na własność Skarbu Państwa¹⁷.

Opaliński, ze względu na trudną sytuację materialną postanowił upomnieć się o inwentarz żywy i martwy. W czerwcu 1946 r. złożył do Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego podanie o wydanie mu pozostawionych w majątku przedmiotów, zbiorów oraz inwentarzy żywych i martwych, stanowiących jego własność. Wniosek swój uzasadnił przepisami §

¹⁴ Archiwum Państwowe m. st. Warszawy, UWW DR i RR, sygn. 320, Podanie Stanisława Niekrasia do Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego w Warszawie, 31 maja 1947 r., s. 4.

¹⁵ Archiwum Państwowe m. st. Warszawy, UWW DR i RR, sygn. 320, Pismo Urzędu Wojewódzkiego Wydział Rolnictwa i Reform Rolnych do Stanisława Niekrasia z 28 lipca 1947 r., s. 5.

¹⁶ Archiwum Państwowe m. st. Warszawy, UWW DR i RR, sygn. 336, Pozew do Sądu Okręgowego Wydział X Cywilny w Warszawie, brak daty powstania, s. 3-6.

¹⁷ Archiwum Państwowe m. st. Warszawy, UWW DR i RR, sygn. 336, Pozew do Sądu Okręgowego Wydział X Cywilny w Warszawie, brak daty powstania, s. 3.

1 l. 2 lit. a i 6 rozporządzenia wykonawczego Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych z 1 marca 1945 r.¹⁸ Zgodnie z tymi przepisami wszelkie przedmioty oraz inwentarz żywy i martwy stanowiące własność dzierżawców nieruchomości ziemskiej nie podlegały przejęciu na cele związane z realizacją reformy rolnej.

Na zlecenie Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego w Warszawie w tej sprawie dochodzenie przeprowadził Komisarz Ziemski w Grójcu. Celem było ustalanie w czym posiadaniu znajdowały się: inwentarz i przedmioty stanowiące własność Opalińskiego, a wyszczególnione w załączniku do protokołu przejęcia dzierżawionej przez niego nieruchomości ziemskiej z 7/8 lutego 1945 r.¹⁹

Z powodu braku postępu w sprawie, Opaliński wniósł sprawę do Sądu Okręgowego. W pozwie prosił sąd o zobowiązanie Skarbu Państwa do wydania w terminie miesięcznym od daty uprawomocnienia się wyroku w tej sprawie, przedmiotów oraz inwentarzy żywych i martwych objętych wykazami z 7/8 lutego 1945 r. sporządzonymi przez pełnomocnika Komisarza Ziemskiego w Grójcu w związku z przejęciem majątku ziemskiego Izabelin na cele reformy rolnej. Wykaz przedmiotów i inwentarzy żywych i martwych obejmował bardzo wiele pozycji, których wartość została wyceniona na 8 mln zł²⁰.

Prokuratura Generalna celem zebrania materiałów informacyjno-dowodowych w tej sprawie zwróciła się do Działu Rolnictwa i Reform Rolnych Urzędu Wojewódzkiego Warszawskiego. Prokuratura prosiła o dokładne sprecyzowanie stanowiska Urzędu Wojewódzkiego w kwestii roszczeń Opalińskiego, a w przypadku uznania takich za bezzasadne, o przesłanie materiałów dowodowych, które umożliwiłyby skuteczną obronę interesów Skarbu Państwa²¹.

Dopiero wtedy sprawa nabrała tempa. W listopadzie 1948 r. Starostwo Powiatowe w Grójcu donosiło do Urzędu Wojewódzkiego Warszawskiego, że zwrot w całości inwentarza żywego oraz martwego z majątku ziemskiego Izabelin w daną chwilę nie był możliwy. Jak wynikało z pokwitowań część inwentarza została zabrana w 1945 r. z polecenia

¹⁸ Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. RP) 1945, nr 10, poz. 51.

¹⁹ Archiwum Państwowe m. st. Warszawy, UWW DR i RR, sygn. 336, Pozew do Sądu Okręgowego Wydział X Cywilny w Warszawie, brak daty powstania, s. 4.

²⁰ Archiwum Państwowe m. st. Warszawy, UWW DR i RR, sygn. 336, Pozew do Sądu Okręgowego Wydział X Cywilny w Warszawie, brak daty powstania, s. 3-5.

²¹ Archiwum Państwowe m. st. Warszawy, UWW DR i RR, sygn. 336, Pismo Prokuratury Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej do Urzędu Wojewódzkiego Warszawskiego z 26 października 1948 r., s. 2.

Pełnomocnika Rządu RP dla spraw Reformy Rolnej na powiat grójecki i przekazana do majątków ziemskich stanowiących własność państwową²².

Sąd Okręgowy w Warszawie postanowieniem z dnia 27 kwietnia 1949 r. na zasadzie art. 3 dekretu z dnia 25 października 1948 r. o własności władz i postępowaniu w sprawie roszczeń byłych dzierżawców nieruchomości ziemskich z tytułu przejętego przez Państwo inwentarza umorzył postępowanie w sprawie zwrotu przedmiotów oraz inwentarzy żywych i martwych Piotrowi Opalińskiemu. Zgodnie z przepisami tegoż dekretu postępowanie sądowe w sprawach o wydanie własności należących do byłego dzierżawcy nieruchomości ziemskich, który znajdował się w posiadaniu Skarbu Państwa lub osób, wywodzących swe prawa od Skarbu Państwa oraz o odszkodowanie za inwentarz, który władze państwowe przekazały osobom trzecim w drodze aktów prawnych, nie zakończone prawomocnie do dnia wejścia w życie tego dekretu, zostały umorzone. Do orzekania w tych sprawach został powołany Minister Rolnictwa i Reform Rolnych w porozumieniu z Ministrem Skarbu²³. Tym samym roszczenia tego typu zostały przekazane do drogi administracyjnej.

Materiały dotyczące tej sprawy kończą się na piśmie Piotra Opalińskiego 29 kwietnia 1949 r. skierowanym do Urzędu Wojewódzkiego Warszawskiego. Opaliński powołując się na postanowienie Sądu Okręgowego Warszawie z dnia 27 kwietnia 1949 r. zwrócił się z prośbą o zwrot inwentarza żywego i martwego²⁴.

W związku z wątpliwościami co do stosowania cz. 2 § 11 rozporządzenia Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych z 1 marca 1945 r. w sprawie wykonania dekretu PKWN z 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej Dział Rolnictwa i Reform Rolnych Urzędu Wojewódzkiego Warszawskiego w sierpniu 1947 r., wyjaśniał²⁵: zwrot inwentarzy żywych i martwych stanowiących własność dzierżawcy majątku przejętego na cele związane z realizacją reformy rolnej, mógł nastąpić dopiero po przedstawieniu przez dzierżawcę dokumentów potwierdzających własność jego inwentarza. Takim dokumentem mogła być umowa dzierżawna pomiędzy byłym właścicielem majątku ziemskiego a

²² Archiwum Państwowe m. st. Warszawy, UWW DR i RR, sygn. 336, Pismo Starostwa Powiatowego w Grójcu Referat Rolnictwa i Reform Rolnych do Urzędu Wojewódzkiego Warszawskiego Dział Rolnictwa i Reform Rolnych z 4 listopada 1948 r., s. 7.

²³ Dz. U. RP 1948, nr 50, poz. 384.

²⁴ Archiwum Państwowe m. st. Warszawy, UWW DR i RR, sygn. 336, Pismo Piotra Opalińskiego do Urzędu Wojewódzkiego Warszawskiego Dział Rolnictwa i Reform Rolnych z 29 kwietnia 1949 r., s. 15.

²⁵ Archiwum Państwowe m. st. Warszawy, UWW DR i RR, sygn. 340, Pismo Urzędu Wojewódzkiego Warszawskiego Dział Rolnictwa i Reform Rolnych do Starostwa Powiatowego Referat Rolnictwa i Reform Rolnych w Mławie, 23 sierpnia 1947 r., s. 6.

dzierżawcą, w której znajdowały się zapisy dotyczące sposobu przejęcia majątku, czy majątek został przejęty z inwentarzem i jakim, czy też bez inwentarza²⁶.

III. Uprawnienia osób, które przed dniem 13 września 1944 r. otrzymały we władanie grunty, wchodzące w skład nieruchomości ziemskich, przeznaczonych na cele reformy rolnej.

Ustawa z 16 czerwca 1948 r. o uprawnieniach osób, które przed dniem 13 września 1944 r. otrzymały we władanie grunty, wchodzące w skład nieruchomości ziemskich, przeznaczonych na cele reformy rolnej, nadawała uprawnienia, przewidziane w tej ustawie osobom, które przed dniem 13 września 1944 r. otrzymały we władanie grunty poza obszarem Ziemi Odzyskanych i byłego Wolnego Miasta Gdańska, a wchodzące w skład nieruchomości przeznaczonych na cele reformy rolnej, głównie pod następującymi warunkami:²⁷

„1. Osoby te otrzymały grunty we władanie:

- a) bądź na podstawie przedwstępnych umów sprzedaży (przyrzeczenia sprzedaży), chociażby umowy te nie zostały pismem stwierdzone i nie zawierały terminu, w którym sprzedaż miała być dokonana,
- b) bądź na podstawie umów sprzedaży, zawartych bez zachowania przepisanej prawem formy,
- c) bądź na podstawie przedwstępnych umów darowizny (przyrzeczenia darowizny) lub umów darowizny, zawartych chociażby bez zachowania warunków, wymienionych pod lit. a) i b),
- d) bądź w wyniku działu, dokonanego przed dniem 1 września 1939 r., bez względu na jego charakter i ważność,
- e) bądź w toku przeprowadzonej parcelacji państwowych nieruchomości ziemskich w wykonaniu orzeczeń władz ziemskich o zatwierdzeniu projektu parcelacji i wykazu nabywców,
- f) bądź z tytułem dzierżawy lub poddzierżawy, jeżeli osoby te były uprawnione do wykupu dzierżawionego (poddzierżawionego) gruntu w myśl ustawy z 18 marca 1932

²⁶ Archiwum Państwowe m. st. Warszawy, UWW DR i RR, sygn. 340, Pismo Urzędu Wojewódzkiego Warszawskiego Dział Rolnictwa i Reform Rolnych do Starostwa Powiatowego Referat Rolnictwa i Reform Rolnych w Mławie, 23 sierpnia 1947 r., s. 6.

²⁷ Dz. U. RP 1948, nr 33, poz. 222.

r. o wykupie gruntów podlegających ustawie w przedmiocie ochrony drobnych dzierżawców rolnych”²⁸.

Grunty objęte przez władanie przez osoby określone w art. 1 były im nadawane na własność na ich wniosek w granicach norm obszarowych, przewidzianych w art. 50 ust. 1 ustawy z 28 grudnia 1925 r. o wykonaniu reformy rolnej, jeżeli objęcie tych gruntów we posiadanie i ich wyodrębnienie gospodarcze miało miejsce przed 1 września 1939 r. W przypadku objęcia lub gospodarczego wyodrębnienia gruntów po 1 września 1939 r., nadawano je w granicach norm obszarowych, określonych w art. 12 dekretu PKWN z 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej²⁹.

IV. Zwrot mebli i przedmiotów użytku osobistego stanowiących własność wywłaszczonych właścicieli nieruchomości ziemskich

Julia Hajdziena współwłaścicielka majątku ziemskiego Krobów leżącego w powiecie grójeckim wystąpiła do Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego w Warszawie o zwrot mebli stanowiących jej własność, opierając się o przepisy § 11 rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych z 1 marca 1945 r.³⁰ WUZ w Warszawie rozpatrzenie sprawy rozpoczął od sprawdzenia, czy te meble nie przedstawiały wartości naukowej, artystycznej lub muzealnej.

Według opinii Referatu Kultury i Sztuki Starostwa Powiatowego w Grójcu meble stanowiące własność Hajdzieny nie przedstawiały żadnych wartości muzealnych i mogły bez przeszkód zostać zwrócone prawowitej właścicielce³¹.

V. Jeżeli parcelacja nie została prawnie dokonana i zakończona przed 1 września 1939, to nie skutkowało to wyłączeniem wydzielonych gospodarstw spod działania o reformie rolnej

Mateusz Foksowicz był hipotecznym właścicielem dwóch nieruchomości ziemskich pod Poznaniem: Ławica tom I wykaz L. 1 o obszarze 224,0849 ha i Ławica tom I wykaz L. 16

²⁸ Dz. U. RP 1948, nr 33, poz. 222.

²⁹ Dz. U. RP 1948, nr 33, poz. 222.

³⁰ Archiwum Państwowe m. st. Warszawy, UWW DR i RR, sygn. 338, Pismo z 19 lutego do Starostwa Powiatowego w Grójcu, s. 1. Dz. u. RP 1945, nr 10, poz. 51.

³¹ Archiwum Państwowe m. st. Warszawy, UWW DR i RR, sygn. 338, Pismo Starostwa Powiatowego w Grójcu do Urzędu Wojewódzkiego Warszawskiego Dział Rolnictwa i Reform Rolnych, 29 maja 1947 r., s. 3.

o obszarze 114,1972 ha, czyli razem 338,2821 ha. W lutym 1948 r. Foksowicz zwrócił się do władz ziemskich o wyłączenie tych nieruchomości spod działania dekretu o reformie rolnej. Swoją wniosek motywował tym, że z obszaru nieruchomości Ławica tom I wykaz L. 1 o obszarze 224,0849 ha za zezwoleniem władz ziemskich został rozparcelowany przed 1 września 1939 r. obszar 67,9875 ha, a pozostały areał 156,0974 ha (według dokonanych pomiarów 157,8210 ha), został podzielony w 1937 r. na dwie równe części po 78,9105 ha pomiędzy małżonkami. Mateusz Foksowicz swoją część podarował 2 maja 1947 r. swoim synom. Natomiast w przypadku nieruchomości Ławica tom I wykaz L. 16 o obszarze 114,1972 ha, to za zgodą władz ziemskich została ona w całości rozparcelowana przed 1 września 1939³².

Wojewoda Poznański po rozpatrzeniu sprawy, 29 kwietnia 1948 r., wydał orzeczenie z mocą którego znano, że nieruchomości ziemskie, zapisane w księdze wieczystej Sądu Grodzkiego w Poznaniu na rzecz Mateusza Foksowicza³³:

- a) Ławica tom I wykaz L. 1 o ogólnym obszarze 224,0849 ha i
- b) Ławica tom I wykaz L. 16 o ogólnej obszarze 114,1972 ha, podpadały pod działanie dekretu z 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej na zasadzie art. 2 pkt. 1e tegoż dekretu oraz § 5 rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych z 1 marca 1945 r. w przedmiocie wykonania powołanego dekretu (Dz. U. RP 1945, nr 10, poz. 51)

Wojewoda swoją decyzję argumentował następująco: z przedłożonych dokumentów wynikało, że Foksowicz z obszaru 67,9875 ha nieruchomości Ławica tom I wykaz L. 1 przeznaczonych na parcelację, umowami rejentalnymi z 20 czerwca 1938 r. darował i sprzedał Funduszowi Pracy 33 ha, a Marii Foksowicz umową notarialną z 11 października 1937 r. darował obszar 17 ha składający się z 78 parcel, wykazanych na planie podziału tej nieruchomości i wyznaczonych w umowie. Natomiast z pozostałego obszaru wynoszącego 157,8210 ha kontraktem darowizny z 16 października 1937 r. idealną połowę podarował swojej żonie Janinie. Natomiast odnośnie drugiej nieruchomości Ławica tom I wykaz L. 16 o obszarze 114,1972 ha, Foksowicz nie przedłożył żadnych dowodów stwierdzających

³² AAN, MR i RR, sygn. 1517, Orzeczenie ministra Rolnictwa i Reform Rolnych, s. 353.

³³ AAN, MR i RR, sygn. 1517, Orzeczenie ministra Rolnictwa i Reform Rolnych, s. 353-355.

rozparcelowanie tego obszaru. W takiej sytuacji wojewoda Poznański postanowił, że obie te nieruchomości w całości podpadają pod działanie dekretu o reformie rolnej³⁴.

To orzeczenie wojewody do ministra Rolnictwa i Reform rolnych zaskarżył adwokat Jan Kręglewski, pełnomocnik Mateusza Foksowicza. Podniósł on zarzuty. Po pierwsze władza ziemská I instancji nie uwzględniła faktu, iż obie nieruchomości Ławica tom I wykaz L. i L. 16 położone były w obrębie wydzielonej gminy miejskiej w związku z tym nie podpadały pod przepisy o przeprowadzenie reformy rolnej. Po drugie wszystkie argumenty mające uzasadnić zastosowanie w stosunku do tych nieruchomości przepisów powołanego dekretu były chybione. Kręglewski, przede wszystkim zauważył, że władza I instancji w uzasadnieniu podkreśliła, iż z ogólnego obszaru tych nieruchomości należy wyłączyć obszar 7,5 ha przekazany na rzecz Funduszu Pracy i 17 ha na rzecz Marii Foksowicz, czego nie uwzględniła w sentencji orzeczenia. Następnie dowodził, że wszystkie pozostałe części tej nieruchomości podlegają również wyłączeniu. Natomiast w przypadku darowizny na rzecz żony, wprawdzie akt darowizny opiewał na idealną połowę, to jednak faktycznie już w 1937 r. darowany obszar 78,9105 ha został wydzielony na gruncie, co znalazło potwierdzenie w akcie sprostowania umowy z dnia 2 czerwca 1947 r. Wreszcie co się tyczyło nieruchomości Ławica tom 1 wykaz L. 16, to Foksowicz zauważył, że faktycznie nie przedłożył planu parcelacyjnego, ale wykazał, że plan ten znajduje się w aktach Sądu Grodzkiego w Poznaniu. Przy tym powołał się na pismo Urzędu Wojewódzkiego w Poznańskiego z 22 maja 1947 r., skierowane do Prokuraturii Generalnej Oddział w Poznaniu, w którym Urząd Wojewódzki zawiadamiał, że nieruchomość Ławica tom 1 wykaz L. 16, jako nieprzekraczająca 100 ha nie została objęta parcelacją. To, że właściciel jeszcze przed 1 września 1939 r. w większej części rozparcelował tę nieruchomość, dowodzi, że Urząd Wojewódzki niesłusznie przejął i tą nieruchomość³⁵.

Minister Rolnictwa i Reform Rolnych po rozpoznaniu sprawy z odwołania adwokata Jana Kręglewskiego, pełnomocnika Mateusza Foksowicza od orzeczenia Wojewody Poznańskiego odpowiedział następująco: zasadniczo stanowisko zajęte przez Wojewodę Poznańskiego, aczkolwiek nie pokrywało się w całości z wywodami, należało uznać za słuszne i zgodne z obowiązującymi prawnymi dotyczącymi reformy rolnej. Dekret o reformie rolnej stał na bowiem na gruncie własności, względnie współwłasności obszaru. Właścicielem tych nieruchomości był Mateusz Foksowicz i ten stan prawny nie uległ zmianie, a łączny ich

³⁴ AAN, MR i RR, sygn. 1517, Orzeczenie ministra Rolnictwa i Reform Rolnych, s. 353.

³⁵ AAN, MR i RR, sygn. 1517, Orzeczenie ministra Rolnictwa i Reform Rolnych, s. 354.

obszar przekraczał 100 ha. W związku z tym podlegały one w całości przejściu na cele reformy rolnej. Wywody Foksowicza, iż do tych nieruchomości nie mają zastosowanie przepisy dekretu o przeprowadzeniu reformy rolnej, gdyż były one położone w obrębie wydzielonej gminy miejskiej, minister uznał za nietrafne. Według ministra Rolnictwa i Reform Rolnych dekret o reformie rolnej miał zastosowanie zarówno do nieruchomości ziemskich, położonych poza granicami administracyjnymi miast, jak i położonych w tych granicach, o ile posiadały charakter rolniczy, a to miało miejsce w tym przypadku³⁶.

Według ministra Rolnictwa i Reform Rolnych twierdzenie Foksowicza, że nieruchomość ziemska Ławica tom I wykaz L. 1 uległa prawnemu i fizycznemu podziałowi przed 1 września 1939 r. również nie prawdziwe. Bowiem przedłożone dowody w postaci kontraktów darowizny i umowy kupna-sprzedaży nie przelały prawa własności na obdarowanych i nabywców, gdyż były to akty obligatoryjne, a nie rzeczowe, które jedynie posiadały tę skuteczność prawną i stwarzały samodzielne jednostki gospodarcze w rozumieniu dekretu o reformie rolnej. Foksowicz nic nie wspominał, aby został sporządzony akt t. z. powzdanie (rzeczowy). W związku z tym należy stwierdzić, że podział prawny tej nieruchomości nie nastąpił, a podział fizyczny, gdyby i miał miejsce, nie skutkował wyłączeniem wydzielonych gospodarstw spod działania o reformie rolnej. Ponieważ dekret ten stał na gruncie własności i nigdzie nie wspominał o posiadaczach za których uchodzić muszą osoby, wywodzące swoje prawa do działów tylko fizycznych. Minister za bezzasadne uznał powoływanie się przez Foksowicza przy nieruchomości ziemskiej Ławica tom I wykaz L. 16 na zezwolenie władz ziemskich na rozparcelowanie całej nieruchomości. Samo zezwolenie nie powodowało wyłączenia spod reformy rolnej objętego tym zezwoleniem obszaru. Taki skutek mógł mieć wyłącznie przelew prawa własności na nabywców parcel. Natomiast Foksowicz nie udowodnił, że parcelacja została prawnie dokonana i zakończona przed 1 września 1939 r. Załączony wykaz nabywców nie stwierdzał tego. Ponadto podkreślono, że akty dotyczące podziału nieruchomości, których obszar przekraczał dozwoloną normę władania, z mocy samego prawa były nieważne, gdyż zostały sporządzone po 1 września 1939 r. Na zakończenie minister biorąc pod uwagę powyższe argumenty uznał zaskarżone orzeczenie za słuszne i utrzymał go w mocy³⁷.

³⁶ AAN, MR i RR, sygn. 1517, Orzeczenie ministra Rolnictwa i Reform Rolnych, s. 354.

³⁷ AAN, MR i RR, sygn. 1517, Orzeczenie ministra Rolnictwa i Reform Rolnych, s. 354-355.

VI. Darowizny

Sąd Okręgowy opierając się na orzeczeniu Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego w Krakowie, wydał uchwałę intabulacyjną (wpisu aktu nabycia do księgi hipotecznej) L. hip. 376/45 z 6 grudnia 1945 r. na rzecz Rzymsko-Katolickiego Kościoła Parafialnego Katedralnego w Tarnowie, którą zatwierdził Sąd Apelacyjny uchwałą z 4 czerwca 1946 r.³⁸

Dnia 14 sierpnia 1947 r. Wydział Prawny Ministerstwa Rolnictwa wydał opinię w sprawie intabulacji działki z majątku Tarnowiec na rzecz Kościoła Katedralnego w Tarnowie³⁹. Po przeanalizowaniu akt sprawy, Wydział Prawny stwierdził, że dla darowizn dotyczących nieruchomości nie została zachowana wymagana przez obowiązujący w tym czasie art. 82 prawa o notariacie (Rozporządzenie Prezydenta RP z 27 X 1933 r.), forma aktu notarialnego. Ponadto nie można było jednoznacznie stwierdzić, jaka była wola właściciela majątku Tarnowiec. Komu przedmiotowa działka była darowana, wsi Tarnowiec, czy Kościołowi w Tarnowie. Pismo generalnego dyrektora dóbr Sanguszki, ówczesnego właściciela majątku Tarnowiec, mogło być traktowane jedynie jako przyrzeczenie darowizny wyrażone przez osobę trzecią i to pod warunkiem, że generalny dyrektor dóbr posiadał pełnomocnictwo do dysponowania majątkiem nieruchomym. Ponadto nie było ustalone, kto budował na podarowanej działce, wieś czy Kościół. Jedynie było pewne, że dom dla własnego użytku wybudowało społeczeństwo wsi Tarnowiec przy udziale Kościoła, na terenie należącym do byłego właściciela majątku Tarnowiec, który jednak formalności darowizny do 1 września 1939 r. nie dopełnił. W związku z tym, darowizny nie było, a działka w dalszym ciągu należała do właściciela tabularnego majątku Tarnowiec, czyli Sanguszki⁴⁰.

Następnie Wydział Prawny postulował zobowiązanie Prokuraturii Generalnej do wystąpienia z wnioskiem do sądu o uchylenie wspomnianych uchwał sądowych i wykreślenie w księgach hipotecznych majątku Tarnowiec wpisu intabulacyjnego, przenoszącego własność

³⁸ AAN, MR i RR, sygn. 420, Opinia Wydziału Prawnego Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych w sprawie intabulacji działki z majątku Tarnowiec na rzecz Kościoła Katedralnego w Tarnowie z 14 sierpnia 1947 r., s. 184.

³⁹ AAN, MR i RR, sygn. 420, Opinia Wydziału Prawnego Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych w sprawie intabulacji działki z majątku Tarnowiec na rzecz Kościoła Katedralnego w Tarnowie z 14 sierpnia 1947 r., s. 183-184.

⁴⁰ AAN, MR i RR, sygn. 420, Opinia Wydziału Prawnego Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych w sprawie intabulacji działki z majątku Tarnowiec na rzecz Kościoła Katedralnego w Tarnowie z 14 sierpnia 1947 r., s. 183.

przedmiotowej działki na rzecz Kościoła w Tarnowie, gdyż nieruchomości ta na podstawie dekretu PKWN o przeprowadzenia reformy rolnej stanowiła już własność Państwa⁴¹.

Kolejny raz, w kwestii darowizny nieruchomości ziemskiej Wydział Prawny Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych wypowiedział się, indagowany w tej sprawie przez Wydział Przebudowy Ustroju Rolnego, w wrześniu 1947 r.⁴² Wydział Przebudowy po pierwsze oczekiwał odpowiedzi na pytanie, czy według austriackiego kodeksu cywilnego, można było ustnie darować nieruchomości. MR i RR stało na stanowisku, że w II RP za wyjątkiem Ziem Wschodnich na całym pozostałym obszarze dla ważności darowizny wymagana była forma notarialna. Jednak formę tą zastępowało wykonanie darowizny. Tą zasadę też zatrzymał kodeks zobowiązań (porównaj komentarz Korzonka do art. 358 kodeksu zobowiązań). Zasada ta obowiązywała również na terenie austriackiego kodeksu cywilnego. Wykonanie darowizny, a więc przeniesienie własności mogło nastąpić wyłącznie w ramach odnośnych przepisów. Według § 431 austriackiego Kodeksu cywilnego przeniesienie własności nieruchomości wymagało wpisu aktu nabycia do księgi hipotecznej (intabulacja)⁴³.

Umowa kausalna, a więc akt nabycia, stanowiąca podstawę przejęcia własności musiała być ujęta dokumentem uwierzytelnionym w formie przypisanej do ważności aktu albo dokumentem publicznym (§ 432 austriacki kodeks cywilny). Sama umowa więc darowizny lub wyposażenia dziecka względnie oddania nieruchomości nie powodowały jeszcze przejścia własności. Skutek taki następował dopiero w momencie intabulacji. Natomiast umowa w tym względzie w odniesieniu do nieruchomości wymagała formy przynajmniej dokumentu uwierzytelnionego, o ile ustawa nie przewidywała dla danej umowy jeszcze dalszej formy. Z tego wynika, że według austriackiego kodeksu cywilnego nie można było ustnie darować nieruchomości, lub wyposażać dziecka⁴⁴.

Natomiast według ówczesnego prawa rzeczowego uchwalonego w 1946 r. własność nieruchomości przechodziła poza księgą wieczystą na podstawie samej umowy⁴⁵, która

⁴¹ AAN, MR i RR, sygn. 420, Opinia Wydziału Prawnego Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych w sprawie intabulacji działki z majątku Tarnowiec na rzecz Kościoła Katedralnego w Tarnowie z 14 sierpnia 1947 r., s. 184.

⁴² AAN , MR i RR, sygn. 420, Pismo Wydziału Prawnego Departamentu Ogólnego Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych do Departamentu Przebudowy Ustroju Rolnego z 17 września 1947 r., s. 215-217.

⁴³ AAN , MR i RR, sygn. 420, Pismo Wydziału Prawnego Departamentu Ogólnego Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych do Departamentu Przebudowy Ustroju Rolnego z 17 września 1947 r., s. 215.

⁴⁴ AAN , MR i RR, sygn. 420, Pismo Wydziału Prawnego Departamentu Ogólnego Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych do Departamentu Przebudowy Ustroju Rolnego z 17 września 1947 r., s. 215.

⁴⁵ Art. 43 prawa rzeczowego z dnia 11 października 1946 r., Dz. U. RP 1946, nr 57, poz. 319.

jednak wymagała formy aktu notarialnego⁴⁶. Umowa tej formy wymagała już na podstawie prawa o notariacie z dnia 27 października 1933 r.⁴⁷

Natomiast co do drugiej wątpliwość Wydziału Przebudowy Ustroju Rolnego, czy darowizna stanowi dział fizyczny nieruchomości, Wydział Prawny MR i RR na wstępie zaważył, że pod działami należy rozumieć wyjście ze współwłasności (szczególności działy spadkowe) oraz podział majątku przez wstępnych na rzecz zstępnych⁴⁸. Artykuł 2 ust. 2 dekretu PKWN z 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej stanowił,⁴⁹ że nie ważne są wszystkie akty prawne lub fizyczne działy nieruchomości ziemskich po 1 września 1939 r. Z tego wynikało, że nieważne są więc wszystkie działy po 1 września 1939 r., bez względu na to, czy są prawnie zawarte. Ponadto ustawa niczego więcej nie wyrażała. W szczególności nie można było wnioskować z dodatku „lub fizyczne” czegoś wręcz przeciwnego, a mianowicie, że działy faktyczne sprzed 1 września 1939 r. wywierały skutek w odniesieniu do reformy rolnej. Dla takiej argumentacji było brak wszelkiej podstawy zarówno prawnej i faktycznej. Zalecano używanie jej jedynie w przypadkach, które nie budziły żadnych wątpliwości. Tego rodzaju argumentacji nie uzasadniał historyczny rozwój dekretu. W pierwotnej redakcji dekretu PKWN z września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej w art. 2 ust. 2, bowiem stanowił, że majątki rodzinne podzielone prawnie i fizycznie przed 1 września 1939 r. nie będą uważane za jednostkę⁵⁰. Ustawodawca zatem wymagał, aby dział był przeprowadzony nie tylko prawnie, ale także faktycznie (fizycznie).

Podobnie jak w pierwotnym tekście dekretu o przeprowadzeniu reformy rolnej, również i w jego nowelizacji z stycznia 1945 r., ustawodawca nie miał zamiaru sankcjonować działy faktyczne⁵¹. Wprost przeciwnie, skuteczność działu prawnego uzależniał od faktycznego jego wykonania. Znowelizowany dekret także unieważnił klauzulą generalną, wszystkie działy rodzinne po 1 września 1939 r., bez względu na ich charakter, to znaczy bez względu na to czy wymagały specjalnego unieważnienia. Czyli bez dalszego badania ich natury prawnej. Więc z ujęcia dekretu bynajmniej nie wynikło, że kategorie działów mogły otrzymać skuteczność prawną, której nie posiadają według poszczególnych przepisów

⁴⁶ Art. 46 prawa rzeczowego z dnia 11 października 1946 r., Dz. U. RP 1946, nr 57, poz. 319.

⁴⁷ Art. 82, Dz. U. RP 1933, nr 84, poz. 609.

⁴⁸ AAN, MR i RR, sygn. 420, Pismo Wydziału Prawnego Departamentu Ogólnego Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych do Departamentu Przebudowy Ustroju Rolnego z 17 września 1947 r., s. 216.

⁴⁹ Dz. U. RP 1945, nr 3, poz. 13.

⁵⁰ Dz. U. RP 1944, nr 4, poz. 17.

⁵¹ Dz. U. RP 1945, nr 3, poz. 13.

ustawowych⁵². Ponadto, naczelnik Wydziału Prawnego zauważał, że „Dekret wspomina też w art. 2 wyłącznie o własności i nigdy nie wspomina o posiadaczach samoistnych, za których uchodzić muszą posiadacze z działów tylko faktycznych”. W związku z tym należało przyjąć, „że ustawodawcy był zupełnie obcy zamiar sankcjonowania takich posiadaczy w odniesieniu do reformy rolnej”. Kierując się tymi przesłankami Wydział Prawny zalecał przyjęcie zasady, że tylko działy prawne, dokonane przed 1 IX 1939 r. stwarzają samodzielne jednostki w rozumieniu dekretu o przeprowadzeniu reformy rolnej⁵³.

VII. Postępowania dotyczące przejmowanie praw do idealnych części nieruchomości ziemskich oraz stanowiących współwłasność osób fizycznych

Wydział Prawny MR i RR w sprawie przejścia na rzecz Skarbu Państwa praw do idealnych części nieruchomości ziemskich na podstawie dekretu PKWN z 6 września 1944 r. wypowiedział się 6 grudnia 1947 r. przy okazji postępowania administracyjnego toczącego się w sprawie majątku Zofiówka w gminie Mełgiew pow. lubelski⁵⁴. Wydział Prawny podzielił pogląd Departamentu Przebudowy Ustroju Rolnego, że dekret PKWN o przeprowadzeniu reformy rolnej nie stanowił o przejściu na rzecz Skarbu Państwa praw do idealnych części nieruchomości. Wydział Prawny swoje stanowisko uzasadnił w sposób następujący: stosownie do brzmienia art. 2 ust. 1 zdanie pierwsze dekretu, na cele reformy rolnej przeznaczone zostały tylko nieruchomości wymienione w tym przepisie i tylko te nieruchomości w myśl zdania trzeciego tegoż ustępu przechodziły na własność państwa. Natomiast prawa do idealnych części nieruchomości ziemskich nie były nieruchomościami ziemskimi. Nawet nie można ich było określić, ani obszarowo, ani granicami⁵⁵.

Rozszerzająca interpretacji dekretu o przeprowadzeniu reformy rolnej, w tym przypadku zdaniem Wydziału Prawnego, nie była możliwa, gdyż „nie dałaby się pogodzić ani z innymi przepisami tegoż dekretu, ani z logiką rzeczy”⁵⁶. Zgodnie z art. 1 ust. 2 dekretu,

⁵² AAN, MR i RR, sygn. 420, Pismo Wydziału Prawnego Departamentu Ogólnego Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych do Departamentu Przebudowy Ustroju Rolnego z 17 września 1947 r., s. 216.

⁵³ AAN, MR i RR, sygn. 420, Pismo Wydziału Prawnego Departamentu Ogólnego Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych do Departamentu Przebudowy Ustroju Rolnego z 17 września 1947 r., s. 217.

⁵⁴ AAN, MR i RR, sygn. 420, Pismo Wydziału Prawnego Departamentu Ogólnego Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych do Departamentu Przebudowy Ustroju Rolnego z 6 grudnia 1947 r., s. 264-265.

⁵⁵ AAN, MR i RR, sygn. 420, Pismo Wydziału Prawnego Departamentu Ogólnego Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych do Departamentu Przebudowy Ustroju Rolnego z 6 grudnia 1947 r., s. 264.

⁵⁶ AAN, MR i RR, sygn. 420, Pismo Wydziału Prawnego Departamentu Ogólnego Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych do Departamentu Przebudowy Ustroju Rolnego z 6 grudnia 1947 r., s. 264.

reforma rolna to: upełnorolnienie istniejących i tworzenie nowych gospodarstw rolnych oraz wydzielenie odpowiednich terenów na cele publiczne, a według art. 10 ust. 1 to podział ziemi. Tego celu nie można było osiągnąć przez podział praw do idealnych części nieruchomości ziemskich. W związku z tym, nie mogło być intencją ustawodawcy przejęcie takich praw na rzecz Skarbu Państwa. Natomiast do logicznego wniosku nie mogła doprowadzić posłuzenie się okolicznością, że „przecież Skarb Państwa po przejęciu idealnych części nieruchomości ziemskich może spowodować wyjście ze współwłasności i w ten sposób dojść do własności konkretnego obiektu fizycznego”⁵⁷. Wydział Prawny zauważył, że przy wyjściu ze współwłasności nie zawsze następował dział fizyczny, gdyż podział nieruchomości ziemskiej pomiędzy wszystkimi współwłaścicielami mógł być sprzeczny z interesem społeczno – gospodarczym, na przykład, gdyby w wyniku podziału miały powstać nieżywotne gospodarstwa, a wtedy wyjście ze współwłasności następuje przez sprzedaż nieruchomości i podział uzyskanej ze sprzedaży ceny⁵⁸.

W kwestii przejmowania nieruchomości ziemskich, gdy stanowiły one współwłasność, Wydział Prawny Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych wypowiedział się wielokrotnie. W 1947 r. uznał, że nieruchomości ziemskie stanowiące współwłasność, „jeżeli tylko indywidualny stan posiadania każdego ze współwłaścicieli przekracza normy obszarowe przewidziane art. 2 ust. 1 pkt. e dekretu z dn. 6. IX 44 r. przechodzą również na własność Państwa, choćby obszar ich [nieruchomości stanowiących współwłasność] tych norm nie przekraczał”⁵⁹. Natomiast, gdyby indywidualny stan posiadania, poza współwłasnością, któregoś ze współwłaścicieli nie przekraczał ustalonych przez dekret norm obszarowych lub któryś z nich, poza współwłasnością nie posiadałby na własność ziemi, to dana nieruchomość ziemską stanowiącą współwłasność nie podlegała przejęciu, „jeżeli nieruchomość ta, łącznie z ewentualnymi nieruchomościami, stanowiącymi współwłasność tychże osób, nie przekracza norm ustawowych”⁶⁰.

Natomiast w sytuacji odwrotnej, gdy nieruchomość ziemską stanowiącą współwłasność z powodu przekroczenia norm ustawowych przechodziła na rzecz Skarbu Państwa, a wszyscy lub niektórzy współwłaściciele posiadali jeszcze indywidualne

⁵⁷ AAN, MR i RR, sygn. 420, Pismo Wydziału Prawnego Departamentu Ogólnego Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych do Departamentu Przebudowy Ustroju Rolnego z 6 grudnia 1947 r., s. 264.

⁵⁸ Art. 95 § 2 i art. 97 prawa rzeczowego: Dz. U. RP 1946, poz. 319; Art. 35 i 45 dekretu z dnia 8 listopada 1946 r. o postępowaniu niespornym z zakresu prawa rzeczowego: Dz. U. RP 1946, poz. 345.

⁵⁹ AAN, MR i RR, sygn. 420, Pismo Wydziału Prawnego Departamentu Ogólnego Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych do Departamentu Przebudowy Ustroju Rolnego z 6 grudnia 1947 r., s. 265.

⁶⁰ AAN, MR i RR, sygn. 420, Pismo Wydziału Prawnego Departamentu Ogólnego Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych do Departamentu Przebudowy Ustroju Rolnego z 6 grudnia 1947 r., s. 265.

nieruchomości ziemskie o obszarach nie przekraczających tych norm, to nieruchomości te przechodziły na własność państwa. Wynikało to z faktu, że właściciel nieruchomości należał do kategorii wywłaszczonych⁶¹.

W przedmiotowej sprawie Haliny Bogusławskiej, która była właścicielką nieruchomości ziemskiej o powierzchni 1383 ha przejętej na Skarb Państwa i była współwłaścicielką majątku o obszarze 31 ha. Jeżeli inni współwłaściciele, lub przynajmniej jeden z nich nie należeli do kategorii wywłaszczonych, to ta ostanía nieruchomość ziemská o pow. 31 ha nie przechodziła na własność państwa⁶².

Następnie w kwestii współwłasności Wydział Prawny MR i RR wypowiedział się 12 lutego 1948 r., przy okazji sprawy wyłączenia majątku ziemskiego Kłodzienko lub jego części spod działania dekretu PKWN o przeprowadzeniu reformy rolnej⁶³. Według Wydziału sprzedaż 7/10 części nieruchomości ziemskiej Kłodzienko, o obszarze około 150 mórg przez właścicieli Łabędzkich, Stefanowi Pawłowskiemu i Janinie Świdorskiej, a następnie przez te dwie osoby Janinie Borys, nie mogła stanowić podstawy do wyłączenia tej nieruchomości, jak i jakiegokolwiek jej części spod działania dekretu PKWN z 6 września 1944 r., gdyż z aktu notarialnego z 25 stycznia 1940 r. wynikało, że była to sprzedaż części idealnych. W związku z tym nieruchomość ziemská Kłodzienko w dniu 13 września 1944 r. w rozumieniu dekretu o przeprowadzenia reformy rolnej, była współwłasnością w częściach idealnych małżonków Łabędzkich i Janiny Borys i jako przekraczająca swą powierzchnią normy ustawowe przeszła na własność Skarbu Państwa⁶⁴. Bez znaczenia był fakt, że wymienione w akcie z dnia 25 stycznia 1940 r. strony zobowiązały się do bezzwłocznego dokonania działu prawnego tej nieruchomości – wyjścia ze współwłasności i że istotnie przeprowadziły dział faktyczny. Zgodnie z przepisem art. 2 dekretu o przeprowadzeniu reformy rolnej działu dokonane po 1 września 1939 r. były nieważne. Natomiast ewentualność dokonania jakiegokolwiek działów przed 1 września 1939 r. w tym przypadku nie była możliwa, gdyż wtedy współwłasność jeszcze nie istniała⁶⁵.

⁶¹ AAN, MR i RR, sygn. 420, Pismo Wydziału Prawnego Departamentu Ogólnego Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych do Departamentu Przebudowy Ustroju Rolnego z 6 grudnia 1947 r., s. 265.

⁶² AAN, MR i RR, sygn. 420, Pismo Wydziału Prawnego Departamentu Ogólnego Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych do Departamentu Przebudowy Ustroju Rolnego z 6 grudnia 1947 r., s. 265.

⁶³ AAN, MR i RR, sygn. 420, Pismo Wydziału Prawnego Departamentu Ogólnego Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych do Departamentu Przebudowy Ustroju Rolnego z 12 lutego 1948 r., s. 256.

⁶⁴ AAN, MR i RR, sygn. 420, Pismo Wydziału Prawnego Departamentu Ogólnego Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych do Departamentu Przebudowy Ustroju Rolnego z 12 lutego 1948 r., s. 256.

⁶⁵ AAN, MR i RR, sygn. 420, Pismo Wydziału Prawnego Departamentu Ogólnego Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych do Departamentu Przebudowy Ustroju Rolnego z 12 lutego 1948 r., s. 256.

W związku z tym Wydział Prawny sugerował, że orzeczenie Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego w Warszawie z dnia 19 sierpnia należało uchylić w trybie nadzoru na podstawie art. 101 pkt. b Prawa Administracyjnego, jako wydane w oparciu o stan faktyczny, sprzeczny z aktami sprawy i przy tym wbrew postanowieniom art. ust. 1 pkt. e dekretu o przeprowadzeniu reformy rolnej oraz opinią prawną Wydziału Prawnego⁶⁶.

VIII. Nieruchomości ziemskie stanowiące własność miasta

W dniu 11 sierpnia 1945 r. Zarząd Miejski Chełmna złożył wniosek do Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego o wyłączenie spod parcelacji obszaru 518 ha. gruntów z majątków: Kolno, Granica, Łęg, Podwiesiek i Dorposz stanowiących własność miasta Chełmna. Prezes Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego Pomorskiego w Bydgoszczy 23 sierpnia 1945 r. wydał decyzję negatywną⁶⁷. Uzasadnił ją, iż zgodnie z przepisami dekretu o przeprowadzeniu reformy rolnej, od parcelacji mogły być wyłączone jedynie grunty leżące w granicach administracyjnych miasta oraz położone w sferze interesów mieszkaniowych miasta. Natomiast w przypadku pozostałych gruntów majątków: Kolno, Granica, Łęg, Podwiesiek i Dorposz, to stosownie do dekretu o przeprowadzeniu reformy rolnej, powinny one zostać przejęte na rzecz Skarbu Państwa i przeznaczone na cele reformy rolnej⁶⁸.

Z tą decyzją nie zgadzał się burmistrz Chełmna⁶⁹. W odwołaniu do ministra Rolnictwa i Reform Rolnych uzasadniał swoje stanowisko w sposób następujący: Grunta miejskie stanowiły użytki, bez zabudowań gospodarczych w następujących wsiach:

1. W Łęgu 99 mórg pruskich i 98 prętów pruskich o wartości w 1939 r. 19 996 zł.
2. W Podwiesku 198 mórg pruskich i 30 prętów pruskich o wartości w 1939 r. 39 660 zł.
3. W Dorposzu 764 mórg pruskich i 16 prętów pruskich o wartości w 1939 r. 152 832 zł.
4. W Granicy 199 mórg pruskich i 58 prętów pruskich o wartości w 1939 r. 39 916 zł.

⁶⁶ AAN, MR i RR, sygn. 420, Pismo Wydziału Prawnego Departamentu Ogólnego Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych do Departamentu Przebudowy Ustroju Rolnego z 12 lutego 1948 r., s. 256.

⁶⁷ AAN, MR i RR, sygn. 1516, Decyzja Prezesa Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego Pomorskiego w Bydgoszczy z 23 sierpnia 1945 r. w sprawie wyłączenie spod parcelacji terenów stanowiących dotychczasową własność gminy miasta Chełmno, s. 181.

⁶⁸ AAN, MR i RR, sygn. 1516, Decyzja Prezesa Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego Pomorskiego w Bydgoszczy z 23 sierpnia 1945 r. w sprawie wyłączenie spod parcelacji terenów stanowiących dotychczasową własność gminy miasta Chełmno, s. 181.

⁶⁹ AAN, MR i RR, sygn. 1516, Odwołanie Zarządu Miejskiego miasta Chełmno do ministra Rolnictwa i Reform Rolnych od decyzji Prezesa Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego w Bydgoszczy z 23 października 1945 r., s. 178-180.

5. W Kolnie 810 mórg pruskich i 158 prętów pruskich o wartości w 1939 r. 162 832 zł.

W sumie było to 2072 morgi pruskie = 518 ha ziemi ornej o łącznej wartości w 1939 r. 435 236 zł.⁷⁰ Z zachowanych akt katastralnych wynikało, że zostały one przekazane gminie miasta Chełmno w 1233 r. przez Zakon Krzyżacki, jako fundacja oraz jako fundacja króla Polskiego i biskupa Chełmińskiego. Bliższych szczegółów co do fundacji króla Polskiego i biskupa Chełmińskiego Zarząd podać nie mógł, gdyż akta przedmiotowe zostały wywiezione w 1942 r. do Gdańska i złożone w tamtejszym Archiwum Państwowym⁷¹.

Miasto Chełmno wydierżawiało te grunta w formie parcel mieszkańcom tych wsi. Wpływy z dzierżaw był przeznaczany na opiekę społeczną. Dochód w preliminarzu budżetowym miasta w roku 1939/1940 wynosił 75 099 zł. Nie pokrywał on wydatków ponoszonych na opiekę społeczną, które wynosiły 106 267 zł. Zarząd zaznaczał, iż wpływy z dzierżawy tych gruntów również w tym roku nie pokryją wydatków na opiekę społeczną, które wynosiły 2 mln zł. Dzierżawa była pobierana częściowo w ziemiopłodach, a częściowo w gotówce. Dzięki czemu wdowy, sieroty, inwalidzi i biedni niezdolni do pracy byli zapatrywani w żywność, a pieniądze pokrywały ich leczenie⁷².

Wojewódzki Urząd Ziemiański Bydgoszczy w piśmie do Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych 29 lipca 1946 r. odniósł się do odwołania Zarządu Miejskiego miasta Chełmno⁷³. W aktach gruntowych nieruchomości Dębolesie faktycznie odnaleziono dokument z 28 marca 1876 r., wystawiony przez Królewską rejencję w Kwidzynie, z którego wynikało, że Zakon Krzyżacki przywilejem z roku 1233, odnowionym w 1251 r. przekazał na własność miasta tzw. chełmińską nizinę miejską. Jako oddane wymienione były nieruchomości: Granica, Łęg, Podwiesk, Dębolesie, dla których założono nowe księgi gruntowe z tytułem własności przepisany na Gminę Miejską m. Chełmno. Z zapisu hipotecznego oraz z treści dokumentu z 1876 r. wynikało, że majątki nadane na własność miastu Chełmno, przywilejami Zakonu Krzyżackiego, bądź króla Polskiego nie można było

⁷⁰ AAN, MR i RR, sygn. 1516, Odwołanie Zarządu Miejskiego miasta Chełmno do ministra Rolnictwa i Reform Rolnych od decyzji Prezesa Wojewódzkiego Urzędu Ziemiańskiego w Bydgoszczy z 23 października 1945 r., s. 178.

⁷¹ AAN, MR i RR, sygn. 1516, Odwołanie Zarządu Miejskiego miasta Chełmno do ministra Rolnictwa i Reform Rolnych od decyzji Prezesa Wojewódzkiego Urzędu Ziemiańskiego w Bydgoszczy z 23 października 1945 r., s. 178-179.

⁷² AAN, MR i RR, sygn. 1516, Odwołanie Zarządu Miejskiego miasta Chełmno do ministra Rolnictwa i Reform Rolnych od decyzji Prezesa Wojewódzkiego Urzędu Ziemiańskiego w Bydgoszczy z 23 października 1945 r., s. 179.

⁷³ AAN, MR i RR, sygn. 1516, Pismo Wydziału Urządzeń Rolnych Wojewódzkiego Urzędu Ziemiańskiego do Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych w sprawie majątku Łęg powiatu chełmińskiego z 29 lipca 1946 r., s. 182.

traktować jako fundację w rozumieniu obowiązujących przepisów prawa cywilnego (§ 80-88) z następujących powodów: przywileje były jedynie tytułem uzyskania własności nieruchomości przez miasto Chełmno. Gdyby te majątki stanowiły własność fundacyjną, to nie miasto Chełmno, a fundacja jako osoba prawna, byłaby ujawniona w dziale I księgi gruntowej, jako właściciel. Ponadto w nadanych przywilejach powinien być ustalony cel istnienia i działalności fundacji oraz powołanie zarządu (statut fundacyjny). W związku z tym, Urząd Ziemski wnosił o utrzymanie w mocy decyzji z 23 sierpnia 1945 r.⁷⁴.

Minister Rolnictwa i Reform Rolnych poparł stanowisko Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego w Bydgoszczy w orzeczeniu z 31 grudnia 1947⁷⁵. Utrzymując w mocy decyzję Prezesa WUZ w Bydgoszczy, uzasadnił następująco: miasto Chełmno posiadało nieruchomości ziemskie o łącznym obszarze 518 ha, a zgodnie z dekretem o przeprowadzeniu reformy rolnej, nieruchomość ziemską stanowiącą własność osoby fizycznej lub prawnej, a więc i samorządu, która przekraczała normę 100 ha przechodziła na własność Skarbu Państwa⁷⁶. Podnoszenie przez Zarząd Miejski kwestii dochodów z dzierżaw, jako bardzo ważnego źródła finansowania opieki społecznej na terenie miasta Chełmno, w tym przypadku było bez znaczenia prawnego, gdyż w niczym nie podważało podstawowych założeń dekretu o przeprowadzeniu reformy rolnej. Następnie powtórzył za WUZ w Bydgoszczy, iż tytuł własności w księdze gruntowej nie został zapisany na rzecz fundacji, tylko miasta Chełmno⁷⁷.

IX. Zaopatrzenia emerytalne dla byłych pracowników nieruchomości ziemskich

16 kwietnia 1946 r. w Krzeszowicach spotkały się na posiedzeniu porozumiewawczym stronnictwa polityczne: Polska Partia Socjalistyczna (PPS), Polska Partia Robotnicza, Polskie Stronnictwo Demokratyczne (PSD) i uchwaliły memoriał, który skierowały do ministrów Skarbu oraz Pracy i Opieki Społecznej⁷⁸. Powodem powstania memoriału była sytuacja byłych pracowników dóbr hr. Potockich w Krzeszowicach i

⁷⁴ AAN, MR i RR, sygn. 1516, Pismo Wydziału Urządzeń Rolnych Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego do Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych w sprawie majątku Łęg powiatu chełmińskiego z 29 lipca 1946 r., s. 182.

⁷⁵ AAN, MR i RR, sygn. 1516, Orzeczenie Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych z 31 grudnia 1947 r., s. 174-175.

⁷⁶ AAN, MR i RR, sygn. 1516, Orzeczenie Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych z 31 grudnia 1947 r., s. 174.

⁷⁷ AAN, MR i RR, sygn. 1516, Orzeczenie Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych z 31 grudnia 1947 r., s. 174-175.

⁷⁸ AAN, MR i RR, sygn. 420, Pismo do ministrów Skarbu i Pracy i Opieki Społecznej z 14 maja 1946 r., s. 91-92.

okolicach. Byli to: pracownicy umysłowi, ogrodnicy, portierzy, lokaje, służba domowa, pracownicy rolni itp., którzy przepracowali tam kilkadziesiąt lat bądź całe swoje życie, lub w wyniku wypadku albo choroby byli niezdolne do dalszej pracy. Wobec nierozciągnięcia przymusu ubezpieczenia na pracowników rolnych na terenach obejmujących majątki ziemskie, osoby te nie podlegały ubezpieczeniom społecznym obowiązującym pozostałych pracowników.

Zarząd dóbr Potockich na wypadek przejścia danego pracownika w stan spoczynku, czy też wypadku lub choroby potrącał składki w wysokości ustalonej swoim statutem. W momencie nabycia wieku emerytalnego, bądź zaprzestania pracy z powodu wypadku lub choroby zarząd dóbr wypłacał z tego tytułu miesięczne zaopatrzenie emerytalne częściowo w gotówce i częściowo w naturaliach. Niemieckie władze okupacyjne po przejęciu dóbr Potockich w dalszym ciągu wypłacały wyżej wymienionym pracownikom uposażenia emerytalne, w wysokości ustalonej przez Potockich w okresie międzywojennym. Po II wojnie światowej, na podstawie dekretu o przeprowadzeniu reformy rolnej, wszystkie obiekty rolne dóbr Potockich zostały przekazane Uniwersytetowi Jagiellońskiemu, a lasy przejęły Lasy Państwowe. Natomiast byli pracownicy dóbr, którzy nabyli prawo do świadczeń zostali całkowicie pominięci. Nie otrzymywali żadnych uposażeń i znaleźli się w tragicznej sytuacji materialnej⁷⁹. Natomiast art. 8 rozporządzenia Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych z 1 marca 1945 r. w sprawie wykonania dekretu PKWN o przeprowadzeniu reformy rolnej wyraźnie wskazywał, że Skarb Państwa przejmuje na siebie zobowiązania poszczególnych majątków ziemskich za pracę⁸⁰.

W opinii Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej pozostawianie bez zaopatrzenia emerytalnego pracowników rozparcelowanych majątków, którzy z tytułu długoletniej pracy nabyli uprawnienia do świadczeń emerytalnych ze strony pracodawców wywoływało duże niezadowolenie w terenie i podważało zaufanie do reformy rolnej⁸¹. Minister Pracy oczekiwał od ministra Rolnictwa podjęcia decyzji w sprawie odpowiedzialności Skarbu Państwa za zobowiązania rozparcelowanych majątków z tytułu pracy długoletnich pracowników. W systemie społecznym w przedwojennej Polsce tacy pracownicy byli pozbawieni ustawowych gwarancji emerytalnych. Zdaniem ministra Pracy nie można było dopuścić, aby

⁷⁹ AAN, MR i RR, sygn. 420, Pismo do ministrów Skarbu i Pracy i Opieki Społecznej z 14 maja 1946 r., s. 91.

⁸⁰ Dz. U. RP 1945, nr 10, poz. 51.

⁸¹ AAN, MR i RR, sygn. 420, Pismo Giebartowskiego Podsekretarza Stanu Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej do ministra Rolnictwa i Reform Rolnych z 12 czerwca 1946 r., s. 90.

przeprowadzenie reformy rolnej, której zadaniem jest poprawa bytu mieszkańców wsi, w tym przypadku pogorszyła ich sytuację socjalną i pozostawiła ich bez środków do życia⁸².

W kwestii zaopatrzeń emerytalnych dla byłych pracowników nieruchomości ziemskich przejętych na cele reformy rolnej Gabinet Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych wypowiedział się w sierpniu 1946⁸³. Przyznał, że dekret o przeprowadzeniu reformy rolnej, a w konsekwencji rozporządzenie do tegoż dekretu nie przewidywały przejęcia przez Skarb Państwa zobowiązań byłych właścicieli majątków ziemskich, przejętych na cele związane z realizacją dekretu o przeprowadzeniu reformy rolnej, do świadczeń emerytalnych na rzecz byłych pracowników tych majątków. Jednak Gabinet Ministra kierując się względami społecznymi, uważał, że należy je honorować. W związku z tym za konieczne uznał: znowelizowanie w tym kierunku dekretu z 6 września 1944 r. lub uregulowanie tych stosunków odrębnym aktem ustawodawczym; do czasu ustawowego unormowania tego problemu, uregulować wypłatę zaopatrzeń emerytalnych zarządzeniami ministra Rolnictwa i Reform Rolnych. W przypadku majątków nierozparcelowanych, ciężar związany z tymi świadczeniami proponowano przerzucić, zgodnie z § 70 umowy zbiorowej na rok 1946/47, na obecnych użytkowników. Natomiast świadczenia na rzecz byłych pracowników majątków rozparcelowanych miałyby być wypłacane przez Państwowy Fundusz Ziemi. Świadczenia takie nie przysługiwałyby pracownikom, którzy otrzymali ziemię na podstawie dekretu z 6 września 1944⁸⁴.

Wnioski

Opierając się na wynikach badań naukowych przeprowadzonych na podstawie dokumentów archiwalnych znajdujących się w zasobach Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych, Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego w Warszawie, Poznaniu, Krakowie i Kielcach oraz Urzędów Wojewódzkich Dział Rolnictwa i Reform Rolnych w Warszawie, Poznaniu, Krakowie i Kielcach dokonano następujących ustaleń: podczas realizacji dekretu o

⁸² AAN, MR i RR, sygn. 420, Pismo Giebartowskiego Podsekretarza Stanu Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej do ministra Rolnictwa i Reform Rolnych z 12 czerwca 1946 r., s. 90.

⁸³ AAN, MR i RR, sygn. 420, Pismo Gabinetu Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych do Departamentu Funduszu Ziemi z 12 sierpnia 1946 r., s. 88.

⁸⁴ AAN, MR i RR, sygn. 420, Pismo Gabinetu Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych do Departamentu Funduszu Ziemi z 12 sierpnia 1946 r., s. 88.

przeprowadzeniu reformy rolnej w II połowie lat 40 XX wieku właściciele ziemscy lub ich spadkobiercy prawni korzystali z prawa do odwoływania się od decyzji administracyjnych I instancji (Wojewódzkie Urzędy Ziemskie, później Urzędy Wojewódzkie) upaństwowiających ich nieruchomości, do II instancji, Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych. Takie prawo gwarantowało im obowiązujące w tym czasie rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 22 marca 1928 r. o postępowaniu administracyjnym. Odwołania właścicieli ziemskich najczęściej dotyczyły: niepodpadania nieruchomości miejskiej pod dekret; nieprzekraczania areału; zwrotu inwentarza żywego i martwego właścicieli i dzierżawców majątków ziemskich; uprawnienia osób, które przed dniem 13 września 1944 r. otrzymały we władanie grunty, wchodzące w skład nieruchomości ziemskich, przeznaczonych na cele reformy rolnej; zwrotu mebli i przedmiotów użytku osobistego stanowiących własność wywłaszczonych właścicieli nieruchomości ziemskich; parcelacji, która nie została prawnie dokonana i zakończona przed 1 września 1939, co nie skutkowało wyłączeniem wydzielonych gospodarstw spod działania o reformie rolnej; przejmowania praw do idealnych części nieruchomości ziemskich oraz stanowiących współwłasność osób fizycznych; przejmowania nieruchomości ziemskich na cele związane z realizacją reformy rolnej, a stanowiących własność miasta; zaopatrzenia emerytalnego dla byłych pracowników nieruchomości ziemskich.

Do najważniejszych ustaleń naukowych, poczynionych na podstawie analizy odwołań właścicieli ziemskich lub ich spadkobierców prawnych od decyzji administracyjnych w sprawach dotyczących podpadania majątków ziemskich pod przepisy dekretu PKWN należy zaliczyć:

I

Jeżeli parcelacja nie została prawnie dokonana i zakończona przed 1 września 1939, to nie skutkowało to wyłączeniem wydzielonych gospodarstw spod działania o reformie rolnej. Było to szczególnie widoczne przy sprawie Foksowicza. Według Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych nieruchomość ziemska Ławica tom I wykaz L. 1 nie uległa prawnemu i fizycznemu podziałowi przed 1 września 1939 r. Bowiem przedłożone dowody w postaci kontraktów darowizny i umowy kupna-sprzedaży nie przelały prawa własności na obdarowanych i nabywców, gdyż były to akty obligatoryjne, a nie rzeczowe. Dopiero akty rzeczowe posiadały tę skuteczność prawną i stwarzały samodzielne jednostki gospodarcze w rozumieniu dekretu o reformie rolnej. W dostarczonej dokumentacji przez Foksowicza nie

było informacji, że został sporządzony akt t. z. powzdanie (rzeczowy). W związku z tym Ministerstwo Rolnictwa i Reform rolnych uznało, że podział prawny tej nieruchomości nie nastąpił, a podział fizyczny, gdyby miał miejsce, to i tak by skutkował wyłączeniem wydzielonych gospodarstw spod działania dekretu PKWN o przeprowadzeniu reformy rolnej. Ponieważ dekret ten stał na gruncie własności i nigdzie nie wspominał o posiadaczach za których uchodzić muszą osoby, wywodzące swoje prawa do działów tylko fizycznych. Minister za bezzasadne uznał powoływanie się przez Foksowicza przy nieruchomości ziemskiej Ławica tom I wykaz L. 16 na zezwolenie władz ziemskich na rozparcelowanie całej nieruchomości. Samo zezwolenie nie powodowało wyłączenia spod reformy rolnej objętego tym zezwoleniem obszaru. Taki skutek mógł mieć wyłącznie przelew prawa własności na nabywców parcel. Natomiast Foksowicz nie udowodnił, że parcelacja została prawnie dokonana i zakończona przed 1 września 1939 r. Załączony wykaz nabywców nie stwierdzał tego⁸⁵.

II

W opinii Wydziału Prawnego Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych, umowa kausalna, a więc akt nabycia, stanowiąca podstawę przejęcia własności musiała być ujęta dokumentem uwierzytelnionym w formie przypisanej do ważności aktu albo dokumentem publicznym (§ 432 austriacki kodeks cywilny). W związku z tym, sama umowa darowizny nieruchomości ziemskiej lub wyposażenia dziecka względnie oddania nieruchomości tej nie powodowały jeszcze przejścia własności. Skutek taki następował dopiero w momencie intabulacji (wpisu aktu nabycia do księgi hipotecznej). Natomiast umowa w tym względzie w odniesieniu do nieruchomości wymagała formy przynajmniej dokumentu uwierzytelnionego, o ile ustawa nie przewidywała dla danej umowy jeszcze dalszej formy. Z tego wynika, że według austriackiego kodeksu cywilnego nie można było ustnie darować nieruchomości, lub wyposażać dziecka⁸⁶.

Natomiast w sprawie, czy darowizna stanowi dział fizyczny nieruchomości, Wydział Prawny MR i RR wypowiedział się następująco: na początku zaważył, że pod działami należy rozumieć wyjście ze współwłasności (szczególności działy spadkowe) oraz podział majątku

⁸⁵ AAN, MR i RR, sygn. 1517, Orzeczenie ministra Rolnictwa i Reform Rolnych, s. 354-355.

⁸⁶ AAN, MR i RR, sygn. 420, Pismo Wydziału Prawnego Departamentu Ogólnego Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych do Departamentu Przebudowy Ustroju Rolnego z 17 września 1947 r., s. 215.

przez wstępnych na rzecz zstępnych⁸⁷. Artykuł 2 ust. 2 dekretu PKWN z 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej stanowił,⁸⁸ że nie ważne są wszystkie akty prawne lub fizyczne działy nieruchomości ziemskich po 1 września 1939 r. Z tego wynikało, że nieważne były więc wszystkie działy po 1 września 1939 r., bez względu na to, czy były prawnie zawarte. Ponadto ustawa niczego więcej nie wyrażała. W szczególności nie można było wnioskować z dodatku „lub fizyczne” czegoś wręcz przeciwnego, a mianowicie, że działy faktyczne sprzed 1 września 1939 r. wywierały skutek w odniesieniu do reformy rolnej. Dla takiej argumentacji było brak wszelkiej podstawy zarówno prawnej i faktycznej. Zalecano używanie jej jedynie w przypadkach, które nie budziły żadnych wątpliwości. Tego rodzaju argumentacji nie uzasadniał historyczny rozwój dekretu. W pierwotnej redakcji dekretu PKWN z września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej w art. 2 ust. 2, bowiem stanowił, że majątki rodzinne podzielone prawnie i fizycznie przed 1 września 1939 r. nie będą uważane za jednostkę⁸⁹. Ustawodawca zatem wymagał, aby dział był przeprowadzony nie tylko prawnie, ale także faktycznie (fizycznie).

Podobnie jak w pierwotnym tekście dekretu o przeprowadzeniu reformy rolnej, również i w jego nowelizacji z stycznia 1945 r., ustawodawca nie miał zamiaru sankcjonować działy faktyczne⁹⁰. Wprost przeciwnie, skuteczność działu prawnego uzależniał od faktycznego jego wykonania. Znowelizowany dekret także unieważnił klauzulą generalną, wszystkie działy rodzinne po 1 września 1939 r., bez względu na ich charakter, to znaczy bez względu na to czy wymagały specjalnego unieważnienia. Czyli bez dalszego badania ich natury prawnej. Więc z ujęcia dekretu bynajmniej nie wynikało, że kategorie działów mogły otrzymać skuteczność prawną, której nie posiadają według poszczególnych przepisów ustawowych⁹¹. Ponadto, naczelnik Wydziału Prawnego zauważał, że „Dekret wspomina też w art. 2 wyłącznie o własności i nigdy nie wspomina o posiadaczach samoistnych, za których uchodzić muszą posiadacze z działów tylko faktycznych”. W związku z tym należało przyjąć, „że ustawodawcy był zupełnie obcy zamiar sankcjonowania takich posiadaczy w odniesieniu do reformy rolnej”. Kierując się tymi przesłankami Wydział Prawny zalecał przyjęcie zasady,

⁸⁷ AAN, MR i RR, sygn. 420, Pismo Wydziału Prawnego Departamentu Ogólnego Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych do Departamentu Przebudowy Ustroju Rolnego z 17 września 1947 r., s. 216.

⁸⁸ Dz. U. RP 1945, nr 3, poz. 13.

⁸⁹ Dz. U. RP 1944, nr 4, poz. 17.

⁹⁰ Dz. U. RP 1945, nr 3, poz. 13.

⁹¹ AAN, MR i RR, sygn. 420, Pismo Wydziału Prawnego Departamentu Ogólnego Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych do Departamentu Przebudowy Ustroju Rolnego z 17 września 1947 r., s. 216.

że tylko działy prawne, dokonane przed 1 IX 1939 r. stwarzają samodzielne jednostki w rozumieniu dekretu o przeprowadzeniu reformy rolnej⁹².

III

W kwestii przejmowania nieruchomości ziemskich, gdy stanowiły one współwłasność, Wydział Prawny Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych wypowiedział się wielokrotnie. W 1947 r. uznał, że nieruchomości ziemskie stanowiące współwłasność, „jeżeli tylko indywidualny stan posiadania każdego ze współwłaścicieli przekracza normy obszarowe przewidziane art. 2 ust. 1 pkt. e dekretu z dn. 6. IX 44 r. przechodzą również na własność Państwa, choćby obszar ich [nieruchomości stanowiących współwłasność] tych norm nie przekraczał”⁹³. Natomiast, gdyby indywidualny stan posiadania, poza współwłasnością, któregoś ze współwłaścicieli nie przekraczał ustalonych przez dekret norm obszarowych lub któryś z nich, poza współwłasnością nie posiadałby na własność ziemi, to dana nieruchomość ziemską stanowiąca współwłasność nie podlegała przejęciu, „jeżeli nieruchomość ta, łącznie z ewentualnymi nieruchomościami, stanowiącymi współwłasność tychże osób, nie przekracza norm ustawowych”⁹⁴.

Natomiast w sytuacji odwrotnej, gdy nieruchomość ziemską stanowiąca współwłasność z powodu przekroczenia norm ustawowych przechodziła na rzecz Skarbu Państwa, a wszyscy lub niektórzy współwłaściciele posiadali jeszcze indywidualne nieruchomości ziemskie o obszarach nie przekraczających tych norm, to nieruchomości te przechodziły na własność państwa. Wynikało to z faktu, że właściciel nieruchomości należał do kategorii wywłaszczonych⁹⁵.

W przedmiotowej sprawie Haliny Bogusławskiej, która była właścicielką nieruchomości ziemskiej o powierzchni 1383 ha przejętej na Skarb Państwa i była współwłaścicielką majątku o obszarze 31 ha. Jeżeli inni współwłaściciele, lub przynajmniej

⁹² AAN, MR i RR, sygn. 420, Pismo Wydziału Prawnego Departamentu Ogólnego Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych do Departamentu Przebudowy Ustroju Rolnego z 17 września 1947 r., s. 217.

⁹³ AAN, MR i RR, sygn. 420, Pismo Wydziału Prawnego Departamentu Ogólnego Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych do Departamentu Przebudowy Ustroju Rolnego z 6 grudnia 1947 r., s. 265.

⁹⁴ AAN, MR i RR, sygn. 420, Pismo Wydziału Prawnego Departamentu Ogólnego Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych do Departamentu Przebudowy Ustroju Rolnego z 6 grudnia 1947 r., s. 265.

⁹⁵ AAN, MR i RR, sygn. 420, Pismo Wydziału Prawnego Departamentu Ogólnego Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych do Departamentu Przebudowy Ustroju Rolnego z 6 grudnia 1947 r., s. 265.

jeden z nich nie należeli do kategorii wywłaszczonych, to ta ostania nieruchomości ziemska o pow. 31 ha nie przechodziła na własność państwa⁹⁶.

IV

Na zakończenie omawiania najważniejszych ustaleń poczynionych na podstawie przebadanego materiału archiwalnego należy stwierdzić, że: przyjęta przez Ministerstwo Rolnictwa i Reform Rolnych, definicja prawna „nieruchomości ziemskiej”, zgodnie z którą pod pojęciem „nieruchomości ziemskiej” używanym w dekreście PKWN o przeprowadzeniu reformy rolnej, należało rozumieć wszystkie nieruchomości znajdujące się poza granicami administracyjnymi miast, a nie wyłącznie nieruchomości ziemskie o charakterze rolniczym; jeżeli tylko łączna powierzchnia nieruchomości ziemskich, będących w posiadaniu jednego właściciela, przekraczała normy obszarowe (dla Polski Centralnej 50 ha użytków rolnych lub 100 ha całkowitej powierzchni), to dekret PKWN dawał podstawę do konfiskaty całości gruntu i zabudowań właściciela, w tym również dworów i pałaców⁹⁷, nie była kwestionowana przez wywłaszczonych właścicieli ziemskich.

W przebadanym materiałach znajdujących się w zasobach Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych, Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego w Warszawie, Poznaniu, Krakowie i Kielcach oraz Urzędów Wojewódzkich Dział Rolnictwa i Reform Rolnych w Warszawie, Poznaniu, Krakowie i Kielcach, brak jest jakichkolwiek odwołań ze strony byłych właścicieli ziemskich, od decyzji przejścia na Skarb Państwa zespołu dworsko - parkowego lub pałacowego – parkowego, jako nie podpadających pod dekret PKWN z dnia 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej. Najwyższej były odwołania dotyczące zwrotu rzeczy osobistego użytku właścicieli wywłaszczonych nieruchomości ziemskich.

⁹⁶ AAN, MR i RR, sygn. 420, Pismo Wydziału Prawnego Departamentu Ogólnego Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych do Departamentu Przebudowy Ustroju Rolnego z 6 grudnia 1947 r., s. 265.

⁹⁷ M. Kłusek, Nieruchomości ziemskie i ich właściciele w postępowaniach administracyjnych z lat 1944-1950 wywołanych realizacją dekretu o przeprowadzeniu reformy rolnej, Kraków 2014, s. 19-34.